यस आधारभूत अध्ययनको प्रतिवेदन युएनएफपीए नेपालको वेबसाइट nepal.unfpa.org मा सन् २०२३ मा उपलब्ध हुनेछ ।

UNFPA Nepal, UN House, Pulchowk, Lalitpur, PO Box 107, Kathmandu, Nepal
nepal.office@unfpa.org | @UNFPANepal

Norwegian Embassy

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development and Cooperation SDC
स्वीस सरकार विकास सहयोग एसडीसी

EMORY
ROLLINS SCHOOL OF PUBLIC HEALTH

लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा रोकथाम तथा प्रतिकार्य परियोजना दोस्रो चरण: आधारभूत अध्ययनबारे संक्षिप्त विवरण

डिसेम्बर २०२२

पृष्ठभूमि

नेपालमा लैङ्गिकतामा–आधारित हिंसा (लैङ्गिक हिंसा) सर्वव्याप्त छ । जुनसुकै जात, जाति, सामाजिक–आर्थिक अवस्थाका महिला र बालिकाले आफ्नो जीवनभरी नै विविध प्रकारका हिंसाको निरन्तर सामना गरिरहेका हुन्छन् ।

लैङ्गिक हिंसाको समस्यालाई सम्बोधन गर्न, स्वीस सरकार विकास सहयोग (एसडीसी) र नेपालस्थित नर्वेली दूतावाससँगको साझेदारीमा युनएफपीएले लैङ्गिक हिंसा रोकथाम तथा प्रतिकार्य परियोजना दोस्रो चरण (सन् २०२०–२०२४) कार्यान्वयन गरिरहेको छ । यस परियोजनाले कोशी र सुदूरपश्चिम प्रदेशका १९ नगर पालिकामा लैङ्गिक असमानता र लैङ्गिक हिंसालाई प्रश्रय दिने हानिकारक सामाजिक एवं लैङ्गिक मूल्यमान्यता परिवर्तन गर्ने, लैङ्गिक हिंसा प्रभावितका लागि गुणस्तरीय, बहु–क्षेत्रीय सेवाहरूमा पहुँच बढाउने, लैङ्गिक–उत्तरदायी नीति र बजेटको सबलीकरणमा केन्द्रित कार्यक्रमहरु सहित सबै प्रकारका लैङ्गिक हिंसा र महिला विरुद्ध हुने भेदभाव न्यूनीकरणका प्रयास गर्दै आएको छ ।

परियोजना कार्यान्वयनको क्रममा त्यसमा भएका प्रगति मापन गर्नका लागि मापदण्ड प्रदान गर्नु र कार्यक्रमका लागि प्रमाणमा आधारित सिफारिसहरू प्रदान गर्नु यस आधारभूत अध्ययनको उद्देश्य हो ।

विधि

यस आधारभूत अध्ययनले परियोजनाको कार्यगत ढाँचा (logical framework) का मुख्य सूचकहरू सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न मिश्रित–विधिको प्रयोग गरेको छ । विभिन्न विधिमार्फत् सङ्ख्यात्मक र गुणात्मक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुका साथै अतिरिक्त जानकारी प्राप्त गर्नका लागि प्रकाशित सामग्रीहरूको समीक्षा गरिएको थियो ।

तथ्याङ्कका मुख्य श्रोतहरु

सर्वेक्षण (कुलः ३,२९३)
- दम्पति कार्यक्रममा सहभागी भएका १,०७० विवाहित पुरुष र महिला
- परियोजना कार्यरत समुदायका जीवनोपयोगी सीप कार्यक्रममा सहभागी भएका १,२०७ पुरुष र महिला
- जीवनोपयोगी सीप कार्यक्रममा सहभागी भएका विद्यालयका ५९३ किशोर तथा किशोरीहरू
- यस परियोजनाले सहयोग उपलब्ध गराएका एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र (ओसीएमसी) र आश्रयस्थलबाट सेवा प्राप्त गरेका २१६ जना लैङ्गिक हिंसा प्रभावितहरू
- परियोजना कार्यरत क्षेत्रका तालिम प्राप्त २०७ जना बहु–क्षेत्रीय लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी सेवा प्रदायकहरू

अन्तर्वार्ता (कुलः ११४)
- दम्पति कार्यक्रममा सहभागी भएका १६ विवाहित पुरुष र महिला
- यस परियोजनाले सहयोग उपलब्ध गराएका एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र (ओसीएमसी) र आश्रयस्थलबाट सेवा प्राप्त गरेका १५ जना लैङ्गिक हिंसा प्रभावितहरू
- परियोजना कार्यरत क्षेत्रका तालिम प्राप्त ६४ जना बहु–क्षेत्रीय लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी सेवा प्रदायकहरू
- बजेट प्रक्रियामा संलग्न स्थानीय सरकारका १९ जना अधिकारीहरू

केन्द्रित समूह छलफल (कुलः ११५)
- जीवनोपयोगी सीप कार्यक्रममा सहभागी भएका विद्यालयका ११५ जना किशोर तथा किशोरीहरू

प्रकाशनहरुको समीक्षा (कुलः ९४)
- १ सङ्घीय सरकारको बजेट
- २ प्रदेश सरकारका बजेट
- १९ वटा स्थानीय सरकारका बजेट
- ७२ वटा अध्ययन अनुसन्धान तथा अन्य दस्तावेजहरू

मुख्य बुँदाहरू

1 **विगत १२ महिनामा पाँचमध्ये एकजना विवाहित महिला (२१.७%) ले अन्तरंग व्यक्तिबाट हुने हिंसा वा उनको परिवारका सदस्यबाट हुने दुर्व्यवहार दुवैको अनुभव गरेका थिए । अर्कातिर, महिलाहरूले प्राप्त गर्ने साथ सहयोगको स्तर पनि न्यून थियो र केवल ३३.३% विवाहित महिलाहरूले मात्र आफ्नै स्वास्थ्य-स्याहारबारे निर्णय गरेका थिए। महिलाहरूको सीमित शारीरिक अखण्डता र स्वायत्तता पुरुष र बालकहरू माझ व्याप्त लैङ्गिक–असमान मनोवृत्ति र मापदण्डहरूसँग जटिल रूपमा जोडिएका छन् ।**

अध्ययनमा सहभागी सबैमध्ये, ५३.३% ले कुनैपनि महिला/बालिकाले घरबाहिर जानुअघि परिवारको पुरुष सदस्यको अनुमति लिनुपर्छ भन्नेमा सहमति जनाएका थिए र ४३.४% ले कुनैपनि महिलाको सबैभन्दा महत्वपूर्ण भूमिका आफ्नो घर तथा बच्चाहरूको हेरचाह गर्नु र आफ्नो परिवारको लागि खाना पकाउनु हो भन्नेमा सहमति जनाएका थिए । यसबाहेक, सहभागीहरूको एक तिहाइ (३३.४%) ले अन्तरंग व्यक्तिबाट हुने शारीरिक हिंसा वा सासूले बुहारीमाथि गर्ने मनोवैज्ञानिक दुर्व्यवहारका लागि कम्तिमा एउटा औचित्य दिएका थिए भने, लैङ्गिक हिंसा प्रभावितहरूले सहायता खोज्ने कुराप्रतिको स्वीकार्यता भने औसतमा मध्यम रहेको थियो ।

2 **समुदायका सदस्य र लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी सेवा प्रदायकहरू दुवैमा, लैङ्गिक हिंसा प्रतिकार्यसम्बन्धी सेवाहरू, विशेषगरी सामुदायिक मनोसामाजिक कार्यकर्ता, एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थल जस्ता अत्यावश्यक सेवाहरूको उपलब्धताबारे सचेतना कम छ ।** अध्ययन नमूनाको १२% ले मात्र सामुदायिक मनोसामाजिक कार्यकर्ता, एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थललाई लैङ्गिक हिंसा प्रभावितका लागि सहयोगको श्रोतका रुपमा मान्यता दिएका थिए ।

लैङ्गिक हिंसा प्रभावितका लागि सहयोगको उपलब्धताबारे सचेतना (कुल ३,०७७)

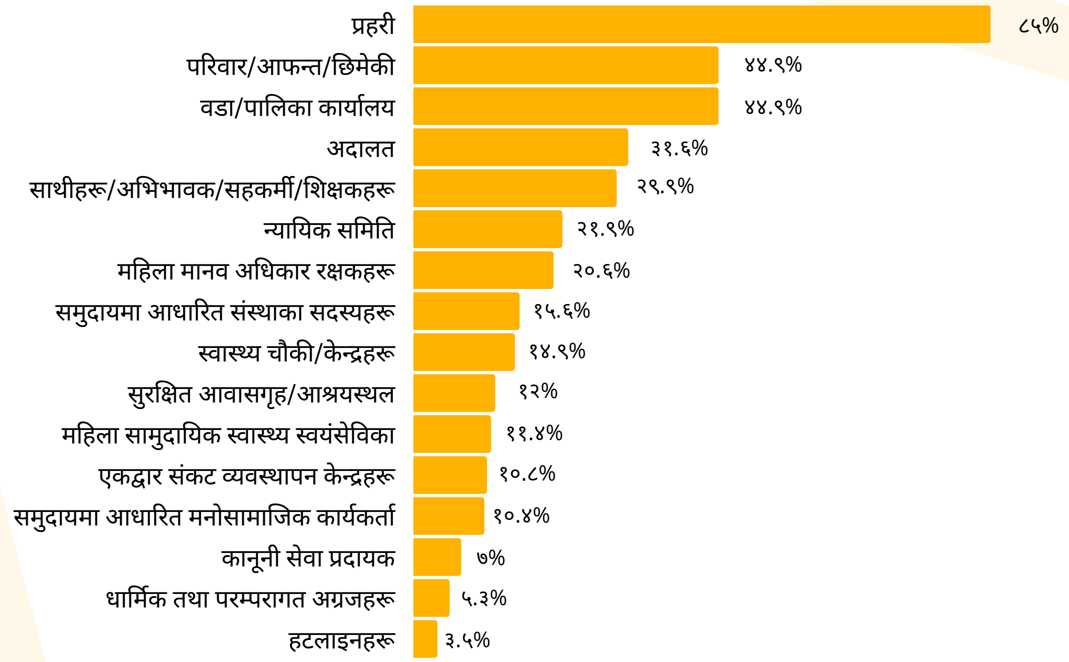

हिंसा भोगेर पनि सहयोग खोज्ने महिला र बालिकाहरूको मात्रा किन कम छ भन्ने कुरालाई उपर्युक्त सचेतनाको कमीले पनि आंशिक रूपमा व्याख्या गर्न सक्छ । विगत १२ महिनामा आफूले अनुभव गरेको हिंसाबारे केवल १०.४% ले मात्र सहयोग खोजेका वा कसैलाई बताएका थिए, जबकि २२.६% प्रभाबितले हिंसाबारे कुनै समयमा कसैलाई बताएको भनेका थिए । लैङ्गिक हिंसा प्रतिकार्यसम्बन्धी सेवाहरूमा ४.३% मात्र उजुरी रहेकोले पनि यो उल्लेख्य रुपमा कम छ भन्ने जनाउँछ । यसबाहेक, परिवारका सदस्य र साथी जस्ता सहयोगका अनौपचारिक स्रोतलाई हिंसाबारे सामान्यतया बढी बताइने भएपनि, उपलब्ध सेवाबारे उनीहरूमा सचेतनाको कमी र लैङ्गिक हिंसाका प्रकारहरूबारे अपूर्ण ज्ञानका कारण लैङ्गिक हिंसा प्रभावितका लागि औपचारिक सहयोगमा पहुँच सहजीकरण गर्ने उनीहरूको क्षमता सीमित हुने गर्छ ।

3 **अन्तरंग व्यक्तिबाट हुने हिंसालाई स्वीकार्ने प्रवृत्ति, भेदभावपूर्ण सामाजिक तथा लैङ्गिक मापदण्डहरू लैङ्गिक हिंसाको मूल कारण हुन् भन्ने ज्ञान, एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थलहरू लैङ्गिक हिंसा प्रतिकार्यसम्बन्धी उपलब्ध सेवाका रुपमा सचेतना, र घरायसी कामकाजको बाँडफाँट लगायत अनुसन्धानका धेरै क्षेत्रहरूको बुझाइमा उल्लेख्य लैङ्गिक भिन्नताहरू छन् ।** यी भिन्नताहरूले रोकथामसम्बन्धी हस्तक्षेपका लक्षित समूहका रूपमा पुरुष र बालकहरूमा केन्द्रित हुनुपर्ने कुरालाई महत्वका साथ जोड दिन्छन् । यद्यपि पुरुष र महिलाले घरायसी काम मिलेर गर्नुपर्छ भन्ने कुरामा अध्ययनका सहभागी ९७.५% पुरुष र बालकहरू सहमत भएपनि, बिना पारिश्रमिकको स्याहार तथा घरायसी काममा महिला र बालिकाहरूको तुलनामा उनीहरूले आधीभन्दा कम समय खर्चिने गरेका छन् । विशेषगरी किशोरकिशोरी माझ घरेलु हिंसाप्रतिको दृष्टिकोणमा लैङ्गिक भिन्नता उच्च देखियो । किशोरकिशोरीको नमूनामध्ये ५३.०% किशोरहरूले कुनैपनि श्रीमान वा सासुले महिलालाई दुर्व्यवहार गर्न कम्तीमा एक निर्दिष्ट कारणले गर्दा जायज भएको भन्नेमा सहमत भए भने, केवल २६.९% किशोरीहरू मात्र यसमा सहमत भए । पुरुष र बालकहरूमा व्याप्त हानिकारक मनोवृत्तिले लैङ्गिक हिंसाको निरन्तरतामा मात्र नभई, सहयोग खोज्ने प्रवृत्तिलाई पनि सीमित पार्नमा योगदान गर्छन् भन्ने कुरा स्पष्ट छ ।

बिना पारिश्रमिकको स्याहारजन्य काम र घरायसी कामकाजमा दैनिक (२४ घण्टामा) खर्च हुने समयको प्रतिशत

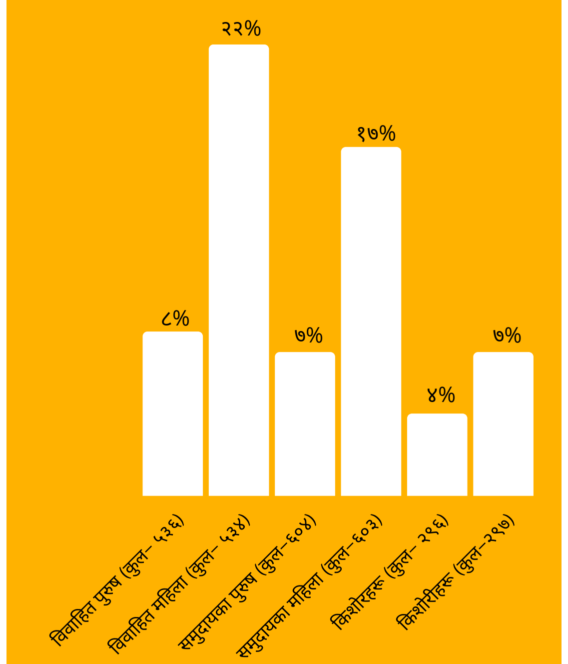

4 **लैङ्गिक हिंसाको व्यापकता, सहयोग खोज्ने कुराको स्वीकार्यता र लैङ्गिक हिंसाबारेको ज्ञान लगायतका प्रमुख विषयहरुमा जिल्लाहरू बीच उल्लेख्य असमानताहरू छन्, तर जिल्लाभित्रकै सूचकहरूमा भएका फरकहरुका कारण ठोस प्रवृत्तिहरू पहिचान गर्न कठिन भएको थियो ।** परियोजनाका लक्षित जिल्लाहरूमा अध्ययनका सहभागीहरूको सामाजिक-जनसांख्यिकीय विशेषताहरूका कारण पनि भिन्नताहरू बढी देखिएका हुन सक्छन्, जसकारण थप विश्लेषण आवश्यक हुन्छ । लैङ्गिक हिंसाको उस्तै किसिमका जोखिम एकत्रित रुपमा अवस्थित छ कि छैन भनेर मूल्याङ्कन गर्न प्रमाणको अपर्याप्तता छ ।

5 **दम्पती कार्यक्रममा सहभागी भएका विवाहित महिलाहरूले आफ्ना समुदायका अन्य विवाहित महिलाहरू (१९.४%) भन्दा अन्तरंग व्यक्तिबाट हुने हिंसा आफूहरूमा कम भएको (१६.९%) बताए, जसको अर्थ सबैभन्दा संकटासन्न दम्पतीसम्म रोकथामका प्रयासहरू नपुगेको हुनसक्छ ।** रोकथामका कार्यक्रममा भाग लिने दम्पती छनौट गर्ने मापदण्ड पर्याप्त वा कडा रूपमा लागू नभएको हुन सक्छ । हिंसाको जोखिम नै कम भएको अवस्थामा सुधार गर्न सकिने कुरा नै कम हुने हुनाले, समय अन्तरालसँगै त्यहाँ आएको परिवर्तन निर्धारण गर्न पनि कठिन हुन्छ । यो निष्कर्ष रोकथामका कार्यक्रममा सहभागी दम्पतीहरूको पहिलो समूहसँग मात्र सम्बन्धित हुन सक्छ ।

6 **प्रभावित-केन्द्रित हेरचाहमा उल्लेख्य कमीकजोरी रहेका छन् । लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी सेवा प्रदायकहरूको तालिममा र कार्यस्थलको पूर्वतयारीमा उल्लेखनीय कमीका कारण गुणस्तरीय सेवाको उपलब्धता र लैङ्गिक हिंसा प्रभावितका लागि उचित प्रेषणमा बाधा परेको छ ।** विभिन्न सेवा प्रदायक र क्षेत्रहरूमाझ भिन्नता भएपनि, पुनर्मिलापलाई प्रोत्साहित गर्ने प्रवृत्तिका कारण हिंसा प्रभावितले नचाहेका सूचना पनि बाहिर ल्याउन जोड दिने र स्याहारसम्बन्धी निर्णयमा प्रभावितलाई संलग्न नगराउने कुरा लगातार देखियो । कार्यस्थलको पूर्वतयारीका सन्दर्भमा भने, प्रभावितसँगको अन्तरक्रियामा गोप्यता र गोपनीयता सुनिश्चित गर्न पर्याप्त स्थान नहुनु र अपर्याप्त भाषिक क्षमता उल्लेखनीय चुनौतीका रुपमा देखिएका थिए ।

7 **लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी प्रतिकार्यका बहु-क्षेत्रीय सेवाहरू बीचको समन्वय कमजोर छ, जसकारण प्रभावितका आवश्यकतालाई पूर्ण रूपमा सम्बोधन गर्ने क्षमतामा बाधा पुग्छ ।** सहयोगका औपचारिक तथा अनौपचारिक श्रोतहरुले प्रभावितलाई एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थलहरूसँग जोड्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएपनि, ती सेवाकेन्द्रबाट भने कानूनी सहायता, नागरिक तथा अन्य व्यक्तिगत दर्ता र आर्थिक सशक्तिकरणका अवसरसम्म प्रेषणको अभाव देखियो, जुन कुरालाई लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी सबै प्रभावित र सेवा प्रदायकहरूले प्रभावितहरूको पूरा नभएको आवश्यकताका रुपमा पहिचान गरेका थिए ।

8 **एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थलहरूमा मद्दत खोज्न जाने लैङ्गिक हिंसा प्रभावितहरूले त्यहाँका सेवाको उपयोग गरिसकेपछि प्रायः सकारात्मक प्रतिक्रिया दिने गरेका छन् ।** यद्यपि, फाइदाहरू भने अस्थायी देखिन्छन् । विगत ५ महिनामा एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थलबाट सहयोग लिने ५०.७% प्रभावितले हिंसा रोकिएको बताएका छन् । एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थलहरूका सेवा पहुँच गर्ने अधिकांश प्रभावितले पनि आफ्नो अवस्था पहिलेको भन्दा राम्रो भएको, आफूमा बढी आत्मसम्मान र आत्मविश्वास आएको, र आफ्नो सुरक्षा कसरी गर्ने भन्ने राम्रोसँग थाहा भएको बताए । यद्यपि, प्रभावितहरुले सुरक्षा सम्बन्धि सशक्तिकरण स्केलको मुल्यांकनमा मध्यम अंक प्राप्त गरे । आफ्नो सुरक्षा लक्ष प्राप्त गर्ने क्षमतामा (४ मा २.१), सुरक्षातर्फ अघि बढ्न आवश्यक सहयोगमा (४ मा २.०), र सुरक्षित रहनका लागि गर्नुपर्ने सम्झौतामा (४ मा १.८) अंक प्राप्त गरेका थिए। उनीहरूले र विशेषगरी अध्ययनको क्रममा आश्रयमा बसेकाहरूले, भविष्यमा हुने हिंसाको बारेमा पनि चिन्ता व्यक्त गरेका थिए ।

9 **लैङ्गिक समानता र महिला सशक्तिकरणलाई प्रवर्धन गर्ने कार्यक्रम तथा नीतिका लागि स्थानीय सरकारहरूको बजेट विनियोजन लैङ्गिक हिंसाको व्याप्तताका तुलनामा न्यून छ ।** परियोजनाको लक्षित पालिकाहरूले आर्थिक वर्ष २०७८-२०७९ को कुल बजेटमा ०.०९% देखि १.१३% सम्म बजेट लैंगिक समानता र महिला सशक्तिकरणका लागि छुट्टाएका छन्। बजेट सुनिश्चित र विनियोजन गरिएपनि, सीमित जनशक्ति, कोष खर्च गर्ने प्रक्रियाबारे सचेतनाको अभाव र विकासका अन्य मुद्दालाई प्राथमिकतामा राख्न त्यस कोषको पुनर्निर्देशन जस्ता कारणले स्थानीय सरकारहरूले प्रायः लैङ्गिक समानता र महिला सशक्तिकरणका लागि विनियोजित कोष पूर्ण रूपमा उपयोग गर्न सकेका छैनन् ।

10 **परियोजनाको प्रगतिबारे विश्वसनीय र उपयोगी प्रमाणहरूको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न परियोजनाको ढाँचामा रहेका प्रतिफलका केही सूचकहरूलाई पुनर्विचार वा परिष्कृत गर्नुपर्ने हुनसक्छ ।** मानकीकरणको अभावका कारण लैङ्गिक समानता र महिला सशक्तिकरणलाई प्रवर्धन गर्ने कार्यक्रम एवं नीतिका लागि सरकारी बजेटको कति प्रतिशत छुट्याइएको छ भन्ने कुरा सही र सटीक रूपमा पहिचान गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ । एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थलका सेवाबाट प्रभावितहरू कत्तिको सन्तुष्ट छन् भन्ने मूल्याङ्कन आधारभूत अध्ययनमा नै निकै उच्च (९९%) देखिएको हुँदा, त्यसले समय-समयको प्रगति मापनका लागि अर्थपूर्ण मापदण्ड नदिने हुनाले, त्यसको अनुगमन गर्न पनि कठिन हुन्छ ।

सिफारिसहरू

१. सीमान्तकृत जात वा जातीयता, र विशेषगरी अन्तरंग व्यक्तिबाट हुने हिंसा वा लैङ्गिक हिंसाका अन्य स्वरूपको अनुभवबाट गुज्रिएका व्यक्तिहरूमा जोड दिँदै, **सबैभन्दा संकटासन्न दम्पतीहरूलाई रोकथामका हस्तक्षेपहरूमा सहभागी गराइएको सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।** छनोटका लागि प्रयोग गरिएका हालको मापदण्ड पर्याप्त भए नभएको, र तिनलाई लगातार लागू गरिएको छ वा छैन भन्ने निर्धारण गर्नुपर्छ ।

२. लैङ्गिक हिंसाका मूल कारणहरू र त्यसका हानिकारक परिणामहरू, साथै औपचारिक सहयोगी सेवाहरू, लैङ्गिक हिंसाको स्वीकार्यता र सहयोग खोज्ने कुराबारे मनोवृत्ति, र प्रभावशाली भएर निर्णय लिने जस्ता व्यवहार, र बिना पारिश्रमिकको स्याहारजन्य काम एवं घरायसी कामकाजमा कम योगदानबारे ज्ञानको कमीलाई सम्बोधन गर्न **पुरुष तथा बालकहरूसँगको संलग्नता वृद्धि गर्नुपर्छ** ।

३. लैङ्गिक हिंसाका स्वरूप, मूल कारण र हानिकारक परिणामहरू, साथै लैङ्गिक हिंसा प्रभावितहरूका लागि **उपलब्ध सेवाहरूबारे परिवारका सदस्यहरूको ज्ञान विस्तार गर्नुपर्छ** ।

४. **सेवा केन्द्रहरूमा, र विशेषगरी एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थलहरूमा, सेवाहरू पर्याप्त वा अपर्याप्त भन्ने निष्कर्ष गर्नसकिने गरी मापदण्ड स्थापित गर्न** र प्रभावित–केन्द्रित सेवाको अपेक्षा स्थापित गर्न, प्रभावितका अधिकारहरूको सूची सेवा केन्द्रहरुमा देख्ने गरि राखिनुपर्छ ।

५. विभिन्न प्रकारका **सेवा प्रदायकहरूमा विद्यमान तालिमसम्बन्धी कमीहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्छ र लैङ्गिक हिंसा प्रभावितहरूका लागि सेवाको गुणस्तर बढाउन** प्रभावित–केन्द्रित कार्यस्थलका लागि आवश्यक थप तत्वहरूका लागि पैरवी गर्नुपर्छ ।

६. सेवा प्रदायकहरू बीच प्रेषण पथहरूको ज्ञान र प्रयोग बढाउनु पर्छ, र विशेषगरी **आयआर्जन, कानूनी सहायता र नागरिक तथा व्यक्तिगत महत्वका विषय दर्तासँग सम्बन्धित प्रभावितका पूरा नभएका आवश्यकता न्यूनीकरणका लागि प्रहरीलाई लैङ्गिक–रुपान्तरणकारी तालिममा संलग्न गर्नुपर्छ** ।

७. **पुरुष लगायत रोकथामका कार्यक्रमका सहभागी तथा लैंगिक हिंसा प्रभाभित व्यक्तिहरुलाई विध्यमान आर्थिक सशक्तिकरण कार्यक्रमहरुमा जोड्नु पर्छ** । जसका कारण सहभागीहरुमा आप्रवासनको दबाब कम हुन्छ र कार्यक्रममा सकारात्मक सहभागिता सुनिस्चित गर्न सकिन्छ। थप आर्थिक सशक्तिकरणमा सहयोगका लागि परियोजनाको दाताहरूसँग पैरवी गर्नुपर्छ वा यस्ता सवालमा काम गर्न अन्य विकास साझेदारहरूसँग समन्वय गर्नुपर्छ ।

८. लैङ्गिक हिंसाको जोखिम हुने स्थान र ती जोखिमहरू एकैसाथ आइपर्न सक्ने सम्भावनाका आधारमा, मुख्य सूचकहरूबीचका अझै सूक्ष्म भिन्नता हेर्नका लागि, **परियोजना स्थलहरूभरी नै भिन्नताहरूबारे थप अनुसन्धान गर्नु आवश्यक छ** । परियोजना कार्यन्वयन भइरहेका विभिन्न क्षेत्रहरुमा प्रमुख सुचकहरुको बिचमा रहेको भिन्नताबारे थप अनुसन्धान गर्नु पर्नेछ जसका कारण स्थान अनुसारका फरकहरुको बारेमा जानकारी प्राप्त हुने छ र जोखिमहरुको प्रवृतिलाइ समग्रतामा हेर्ने सजिलो हुन्छ।

९. लैङ्गिक हिंसा प्रभावितहरुले हिंसाबारे बताउने वातावरण बनाउनका लागि र सामुदायिक मनोसामाजिक कार्यकर्ता, एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र र आश्रयस्थलमा विशेष जोड दिँदै लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी बहु–क्षेत्रगत प्रतिकार्य सेवा उपलब्धताको प्रचारप्रसार गर्न किशोरी, महिला र परिवारका सदस्यमा लक्षित सञ्चार कार्यलाई एकीकृत गर्नुपर्छ । **विभिन्न लक्षित समूहसँग सञ्चारका लागि सबैभन्दा उपयुक्त स्वरुप र माध्यम पहिचानका लागि नक्शाङ्कन कार्य सञ्चालन गर्नुपर्छ** ।

१०. **रोकथामका कार्यक्रम र सेवा प्रदायकहरूको सामुदायिक पहुँच विस्तारका लागि, लैङ्गिक हिंसाबारे उजुरीप्रति स्वीकार्यता बढाउने र सहयोग खोज्नेप्रतिको नकारात्मक दृष्टिकोणलाई कम गर्ने जानकारीहरू समावेश गरिनुपर्छ** । सहयोग खोज्ने व्यक्तिले आफ्नो समुदायबाट सहयोग प्राप्त गरेका कथाहरू नकारात्मक सामाजिक प्रतिबन्धहरु परिवर्तन गर्न उपयोगी हुन सक्छन् ।

११. नेपालमा **लैङ्गिक–उत्तरदायी बजेटसम्बन्धी सफलताका घटना अध्ययनहरू तयार गरेर, तिनका सामाजिक एवं आर्थिक लाभहरूलाई जोड दिँदै सरकारसँग पैरवीका लागि** तिनलाई प्रयोग गरिनुपर्छ ।

१२. **लैङ्गिक समानता तथा महिला सशक्तिकरणसम्बन्धी बजेट विनियोजनको थप सटीक अध्ययन सम्भव बनाउन बजेट फारमहरूको मानकीकरण र बजेट वर्गीकरणको निर्दिष्टतामा सुधार गर्न** स्थानीय सरकारहरू समक्ष पैरवी गर्नुपर्छ र त्यससम्बन्धी उनीहरूको क्षमता विकास गर्नुपर्छ ।

१३. **प्रभावित–केन्द्रित हेरचाहको मूल्याङ्कन गर्न नियमित अनुगमनका लागि सेवाग्राहीका रुपमा गएर अवलोकन गर्ने विधि** (mystery client observations) प्रयोग उपयुक्त हुनसक्छ र/वा परियोजनाको कार्यगत ढाँचामा प्रभावितको सन्तुष्टिसम्बन्धी सूचकलाई प्रभावितको सशक्तिकरणले प्रतिस्थापित गर्नुपर्छ।